

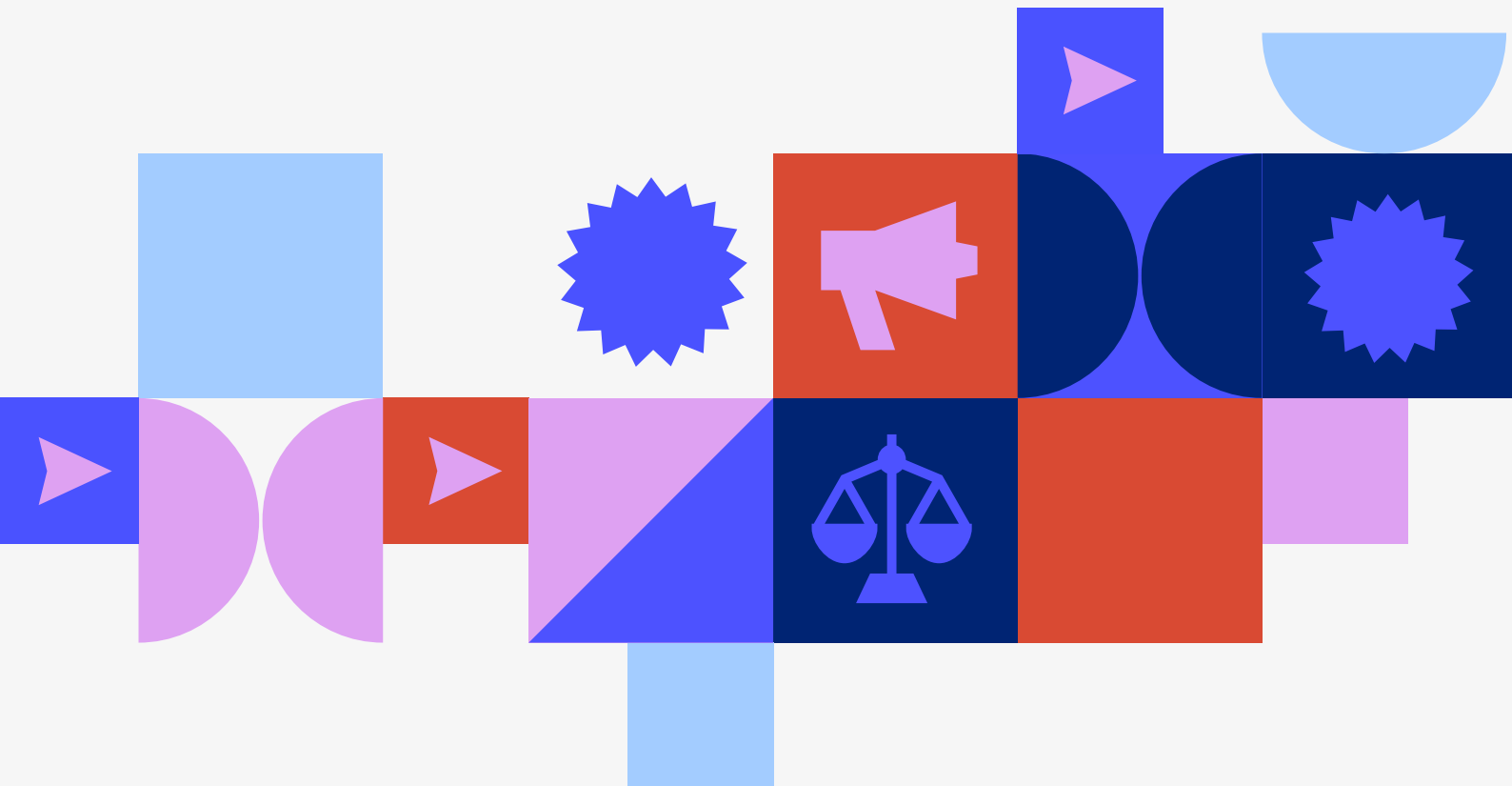
SSE RIGA

Anne-Marie and Gustaf Ander
Centre for Media Studies

Mārtiņš Pričins

Prasība atsaukt godu un cieņu aizskarošu ziņu: juridisko aspektu un žurnālistu pieredzes pārskats

Saturs

1. Jēdzienu skaidrojumi un saistošie likumi	4
2. Kā rīkoties, ja saskaras ar prasību par ziņas atsaukšanu?	5
3. Ja prasība nav oficiāla, vai to var ignorēt?	6
4. Ziņas un viedokļa nodalīšanas svarīgums	8
5. Patiesuma un konteksta nozīme	10
6. Ar patiesiem faktiem var pārkāpt privātuma robežu	11
7. Pretenzijas ne pret saturu, bet komentāriem	13
8. Atbildīgo meklējot	14
9. Juridiskās palīdzības meklēšana arī caur paziņām	15
10. Kas notiek, ja medijs zaudē tiesā?	16
11. Finanšu nestabilitāte palielina pašcenzūras risku	17
12. Neslavas celšanas un politiskās manipulācijas aspekti	18
13. Juridiskās palīdzības centra izveide – virziens uz mediju vides stiprināšanu	20

Pēdējā laikā arvien biežāk pret medijiem vēršas par goda un cieņas aizskārumu, atklāj zvērināta advokāte Linda Bīriņa. Prakse liecina, ka ne vienmēr tiek pieņemti pareizi lēmumi, un tas vēlāk var ietekmēt tiesu procesa iznākumu. Šī raksta mērķis ir izpētīt juridiskos aspektus, kas saistīti ar personu prasībām medijiem atsaukt godu un cieņu aizskarošu ziņu, noskaidrot žurnālistu pieredzi, kā arī plašāk informēt par Latvijas Žurnālistu asociācijas (LŽA) pagājušā gada nogalē dibināto Juridiskās palīdzības centru, ar kura izveidi plānots stiprināt Latvijas mediju vidi.

1. Jēdzienu skaidrojumi un saistošie likumi

Medijiem un žurnālistiem goda un cieņas aizskaršanas aspektos ir saistoši vairāki Latvijas likumi. Pirmkārt, Satversmes 95.pants cita starpā nosaka, ka valsts aizsargā cilvēka godu un cieņu. Saskaņā ar Civillikuma 2352.¹ panta pirmo daļu, katram ir tiesības prasīt tiesas ceļā atsaukt ziņas, kas aizskar viņa godu un cieņu, ja šādu ziņu izplatītājs nepieņēma, ka tās atbilst patiesībai. Tāpat uz šo jautājumu attiecas Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma panti par nepatiesām ziņām, kā arī likumā “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” ir paredzēta atbildība par citas personas aizskaršanu. Latvijai ir saistoši arī starptautiski tiesību akti.

Praksē jēdzieni “gods” un “cieņa” tiek lietoti kā viens vesels. “Gods ir personas sabiedriskais novērtējums, kā sabiedrība uztver personu, ko par šo personu domā, bet cieņa ir, kā šis sabiedrības novērtējums atspoguļojas paša indivīda apziņā. Ja sabiedrība personu, piemēram, uzskata par noziedznieku, krāpnieku, tas var radīt pārdzīvojumus. Tas veido kopējo fonu, kādēļ cilvēks par kādu publikāciju var justies aizskarts, aizvainots un vēlētos vērsties tiesā,” skaidro Biriņa.

Advokāti norāda, ka uz privātumu, godu un cieņu, un vārda brīvību ir vienādas tiesības gan no pamatlikumu, gan cilvēktiesību viedokļa, bet tiesai spriedumā kādam ir jādod priekšroka.

Kritēriji, ko ņem vērā interešu līdzsvarošanai – vai jautājums ir sabiedrības interesēs, vai vienkārša ziņkārības apmierināšana; cietušās personas statuss – publiska vai privātpersona; cik plaši tika izplatīta informācija; kādi bija mērķi; vai žurnālists balstījās uz pārbaudītu informāciju; kādas sekas radušās cietušajai personai u.c.

Zvērināta advokāte Ieva Azanda atzīst, ka minētās intereses nav viegli balansēt, tāpēc katru gadījumu vērtē atsevišķi. Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT), kuras lēmumi Latvijai ir saistoši, savā praksē skaidro ka ir svarīgi konstatēt, kas ir iesaistītās personas. Piemēram, publiskām personām darbības specifika prasa akceptēt augstāku kritikas vai vērtējuma līmeni. Biriņa norāda, ka publiskās personas pašas piekritušas pildīt šādu amatu un viņām jāpieņem, ka par tām interese būs augstāka. Savukārt politiķiem jāsaprot, ka viņi tiks vērtēti un kritizēti, tāpēc jābūt ar augstāku tolerances līmeni tieši amata dēļ. Taču jāņem vērā, ka daļa cilvēku ir “pelēkajā zonā” – no vienas puses, ir atpazīstami un svarīgi savas jomas pārstāvji, bet plašākai sabiedrībai varbūt ne tik zināmi. Bijuši gadījumi, kad pat politisko partiju pārstāvji apgalvo, ka ir vienkārši amatpersonas, bet nav publiskas personas. Šo strīdu tad var izlemt tiesa.

Turpinājumā ir apkopoti biežākie strīdu gadījumi, kas nonākuši līdz tiesai, juristu ieteikumi šādu situāciju risināšanā un žurnālistu pieredzes stāsti.

2. Kā rīkoties, ja saskaras ar prasību par ziņas atsaukšanu?

Advokāti iesaka žurnālistiem ņemt vērā visus iesniegumus neatkarīgi no to formāta, jo tas vairo uzticēšanos medijam un nekalpo par kairinātāju gadījumos, ja prasības autors tiek ignorēts. Turklāt tā ir iespēja nogludināt situāciju, lai tā neattīstītos tālāk, un medija rīcību var ņemt vērā arī tiesa. Ja prasītāji pierādīs, ka tika ignorēti, tas var nākt žurnālistiem par sliktu. Vienlaikus juristiem ir grūti ko labot situācijās, ja pirmstiesas saziņā ar prasītāju sniegtas neprecīzas atbildes. Tāpēc jau agrīna konsultācija ar juristu būtu noderīga un ieteicama.

Prasību formāti iedalāmi oficiālajos un neoficiālajos. Ja ir oficiāls iesniegums par kādas ziņas atsaukšanu vai kāds cits iebildums par rakstu vai sižetu, bet medijs tam nepiekrīt, tad, saskaņā ar Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma 51.panta 5.daļu, septiņu dienu laikā kopš iesnieguma saņemšanas par to oficiālā vēstulē jāpaziņo prasības iesniedzējam, norādot atteikuma iemeslus. Tāds pats termiņš likumā par presi attiecināts uz pārējiem mediju veidiem. Ja medijs šajā laikā neizplata atsaukumu, iesniedzējam ir tiesības vērsties tiesā un pieprasīt nepatiesās ziņas atsaukumu. Bīriņa norāda, ka par oficiālu prasību ir uzskatāms arī e-pasts, kur kāds nosūtījis parakstītu sūdzību un prasa rīkoties. Likums uzliek par pienākumu to izvērtēt un atbildēt.

Uzrunātie advokāti atklāj, ka lielākā daļa gadījumu līdz tiesai nenonāk. “Bieži ir standarts, ka tas, kas jūtas aizskarts, vispirms sūta pirmstiesas brīdinājumu, prasot labprātīgi atsaukt nepatiesās ziņas. Esmu daudz gatavojusi atbildes uz šādām vēstulēm. No tiem visiem apjomiem, kur esmu gatavojusi atbildes, varbūt 10% aizgājuši uz tiesu,” saka Bīriņa. “Šādā situācijā būtu svarīgi labi sagatavot atbildi, jo citreiz mērķis bija vienkārši padraudēt vai parādīt žurnālistam, ka tiek sekots līdzī.”

Azanda uzsver, ka vispirms organizācijai iekšēienē jānoskaidro, kas ir noticis. “Žurnālistam jāspēj pamatot, kāpēc sižets bija tāds. Jāveic objektīvais novērtējums, un uz tā pamata iesniedzējam jāsniedz atbilde. Būsim godīgi, praksē tomēr būs situācijas, kad ir skaidrs, ka konkrētā ziņa varbūt būtu jālabo vai jāatsauc,” saka advokāte. “Mana rekomendācija būtu, ka vērtējums būtu jālūdz veikt kādai neitrālai personai – ārpalpojumu sniedzējam, kas sniedz juridiskos pakalpojumus. Ir svarīgi, lai to noskatās neitrāla persona, lai kritiski novērtētu un būtu skaidrs, ko darījuši žurnālisti, kā tas gala rezultāta izskatās sižetā vai rakstā, un kā tas aizgājis publiski. Atbilstoši tam jāgatavo atbilde pieņemtājam vai iesniedzējam, skaidrojot, kāpēc medija rīcība bija tāda.”

3.

Ja prasība nav oficiāla, vai to var ignorēt?

Nedaudz citādāk ir ar neoficiālajām prasībām, piemēram, telefona zvaniem. No juridiskā viedokļa tas nav jāuztver kā pieprasījums. “Pilnībā ignorēt šos gadījumus nevajag, jo tie ir kaut kādi signāli par iespējamu problēmu. Vienalga, iesniegums ir oficiāls uz papīra vai neoficiāls, bet tas parāda personas nodomu, ka cilvēks varētu kaut ko darīt,” brīdina Bīriņa. Viņa iesaka atkārtoti izskatīt publikāciju vai sižetu, izvērtējot, apgalvojumus un pierādījumus, un pārliecinoties, ka nav pieļauta kļūda.

“Esam saņēmuši draudu vēstules, ka nedrīkstam kaut ko publicēt vai ka cilvēks uzskata – ir aizskarts viņa gods un cieņa. Tad mēs cenšamies sagatavot atbildi, kāpēc ir tāds pamatojums, cenšamies atsaukties uz likuma pantiem, ka tur nav aizskarti gods un cieņa,” par šādu gadījumu pieredzi stāsta laikraksta “Staburags” galvenā redaktore Agita Grīnvalde-Iruka. “Pats galvenais – jābūt precīzam un godīgam, tad arī nenonāks līdz tādām lietām, ka kāds draudēs. Taču neesam no tā pasargāti. Katru vārdu katrs cilvēks izlasa un uztver pēc sava prāta, ja nepatīk, uzreiz var uztvert kā goda un cieņas aizskārumu. Ja strādājam šajā nozarē, tad jābūt gataviem tādām situācijām.”

Ja žurnālists ir pārliecināts par publicētā darba korektumu, nav pamata to precizēt tikai tāpēc, ka kādam tas nepatīk. Vairāki mediju pārstāvji no-

rāda, ka, sākot reaģēt uz katru signālu, tiks lieki tērēti resursi un nogurdināti žurnālisti. Savukārt, ja publicētajā tomēr atklājas kas nepatiess vai nepārbaudīts, to vajadzētu labot, neatstājot publikajā vidē neprecīzu informāciju. Tam piekrīt arī Azanda: “Jāapzinās, ka pastāv risks, ka pretenzijas veidotas nepamatoti un jāvērtē avots, no kurienes informācija ir nākusi, lai nenoslogotu konkrētā medija žurnālistus. Būtu jāpārliecinās par šīs personas esamību sižetā. Labā prakse – ja saņemam pretenziju un uzskatām, ka viss ir korekti, tad tā arī atbildam.”

Ja ir izlemts atbildēt uz prasību, vēstulē jāpamato, kāpēc tā netiek atzīta vai pildīta – ziņa ir patiesa, paustajā viedoklī ir faktiskā bāze vai pieprasījums nav pamatots.

Mediju pieredze liecina, ka daļa ar prasībām par godu un cieņu aizskarošu ziņu atsaukšanu pēdējos gados nav saskārušies, bet citiem ar to nākas cīnīties itin bieži. Turklāt šajos gadījumos nav runa par medija profesionalitāti, bet gan par individu izpratni par vārda brīvību.

“Delfi” galvenā redaktora p.i. Filips Lastovskis vērtē, ka pēdējos desmit gados līdz tiesai nonākušo gadījumu skaits saskaitāms uz vienas rokas pirkstiem. Visos gadījumos pēdējās instancēs medijs

uzvarējis. Pēc viņa novērotā, laika gaitā pretenziju par goda un cieņas aizskārums kļūst mazāk, ko viņš skaidro ar redakcijas viedumu un uzmanību.

Savukārt "Tvnet" galvenais redaktors Toms Ostrovskis atklāj, ka prasības par raksta dzēšanu vai informācijas korigēšanu goda un cieņas vai privātuma kontekstā saņem apmēram piecas reizes mēnesī. To pamatojums bieži vien ir vājš. "Parasti reaģējam vai atbildam uz katru, bet reāli publikajā vidē kaut ko labojam reti. Ja ir pārliecība par

žurnālistu vai pārpublicējumu, kur esam droši par informācijas leģitimitāti, tad tas automātiski nozīmē tiesu, kur esam vieni no līdzatbildētājiem, un tas ik pa laikam notiek." Līdz galainstāncei ir nonākušas vairāk par 10 lietām, no kurām lielākā daļa ir tieši par goda un cieņas aizskaršanu.

4.

Ziņas un viedokļa nodalīšanas svarīgums

Juristi norāda, ka patiesība ir galvenais kritērijs gadījumu vērtēšanai un vārda brīvības neierobežošanai, taču pastāv vairākas nianšes, kuras jāņem vērā. Viena no tām ir ziņas un viedokļa nodalīšana. Ja tā ir ziņa, kurā kaut kas nav paties, par to jāuzņemas atbildība. Savukārt viedokļus neierobežo, izņemot, ja tas ir klaji rupjš, aizskarošs un bez jebkādas faktu bāzes. Bīriņa atsaucas uz vairākiem ECT gadījumiem, kur viedokļrakstos žurnālisti sauca politiķus par meļiem vai zagļiem. Ja tas būtu viedoklis bez faktiem, tad vārda brīvības robeža noslēgtos par labu aizskartajam. Taču, ja žurnālists var pamatot, kāpēc tā domā, bet viedoklis nav klaji rupjš un aizskarošs, process drīzāk noslēdzas par labu medijam.

“Ja tiesa konstatē, ka žurnālists publicējis vai izplatījis nepatiesas ziņas, visticamāk, automātiski atzīs, ka tā aizskāra personas godu un cieņu,” saka Bīriņa. Tiesa, svarīgi saprast pieļautās kļūdas nozīmīgumu. “Bija situācijas, kad žurnālists kļūdās ar datiem un faktiem. Piemēram, par kādas amatpersonas īpašumu skaitu. Tiesa secināja, ka tā bija kļūda, bet tā nav radījusi šo visu ķēdi, ka tāpēc sabiedrība sliktāk uztver personu.”

Bīriņa vērtē, ka civillietās radīta ilgstoša un pietiekami stabila tiesu prakse. Arī Azanda uzskata, ka Latvijas tiesneši ir pietiekami kompetenti un, kas

svarīgi, gatavi iedziļināties situācijā. Piemēram, vērtējot ziņu sižetu, tiesa nevērtēs atrautas frāzes, ko bieži izmanto prasītāji, apgalvojot, ka aizskarts gods un cieņa, bet tiesa centīsies novērtēt situāciju un sižetu kopumā, mēģinot saprast, kādu iespaidu tas veido.

Taču konteksta saskatīšana un novērtēšana nav pastāvīga tendence. Aptaujātie žurnālisti vairākkārt izceļ būtisku niansi: nodalīt kļūdas labojumu no nepatiesas informācijas, ko tiesa ne vienmēr ņem vērā. Piemēram, nepareizs datums ir kļūda, nevis nepatiesa informācija, taču bieži vien publiski cīņā pret medijiem “cietušie” izmanto tieši nepatiesības aspektu, kas neatbilst realitātei. Citā gadījumā, piemēram, ja tiek norādīta informācija par personas saistību vai ziedošanu kādai partijai, tad tiesa ir uzskatījusi, ka žurnālistiem būtu jānorāda konkrēta apvienībā esošā partija, nevis pati apvienība. Žurnālistu praksē tā nereti tiktu uzskatīta par liekvārdību vai informāciju, kas auditorijai ir zināma un varbūt pat neinteresējoša.

Skatītāji vai personas, kuru intereses tiek skartas vai kuru svarīgie jautājumi materiālos tiek skatīti, ne vienmēr pilnībā iedziļinās saturā un izsaka vēlmi, lai raidījumā vai rakstā parādās visa viņu sniegtā informācija. Azanda atgādina, ka tas ne vienmēr ir iespējams, jo pētnieciskā žurnālistika

vairāk vai mazāk sastāv no zināmu elementu apkopošanas, savietošanas un prezentēšanas skatītājiem, ne vienmēr parādot šos elementus. Šādos strīdos ir jāspēj pierādīt, ka ir zināma avotu un informācijas izcelsme, un pastāv zināma loģiska sakarība vai notikumu ķēde, kas ļauj secināt to, ko pētniecības ceļā žurnālisti ir izdarījuši.

5. Patiesuma un konteksta nozīme

Vērtējot tiesās pret medijiem un žurnālistiem iesniegtās prasības, Azanda kā vienu no problēmām saskata žurnālistu tendenci materiālos sniegt savus komentārus, kas var radīt diskusijas par ziņu sižeta vai raksta skaidrību vai objektivitāti, ja tie neizriet no atspoguļotajiem faktiem.

Piemēram, raidījuma “de facto” redaktore Inga Šņore 2010.gadā saskārās ar prasību par godu un cieņu aizskarošas ziņas atsaukšanu un morālā kaitējuma kompensācijas piedziņu. Vairāk nekā četrus gadus ilgušais process noslēdzās ar žurnālistes uzvaru. Šņore skaidro, ka strīds bija ne par faktiem, bet to interpretāciju, un veidu, kā tiek piedāvāti vērtēšanai. Konkrētajā lietā Rīgas apgabaltiesa nolēma, ka tekstuālās pārraidīšanas stils atbilst raidījuma formātam, kas nav ziņu raidījums, bet pieder pie pētnieciskās žurnālistikas stila raidījumiem, kuros skatītāji ir mudināti izdarīt savus secinājumus, pieļaujot arī pārspilējumus vai pat provokācijas.

Reizēm tiesvedība ir par viedokļiem, ko sniedz politiķi viens par otru vai trešo personu. Šeit, kā norāda Azanda, ir jautājums, cik daudz ziņa nodalīta no viedokļa. Latvijas tiesu pieredzē bija gadījums, kad izteikumi diskusijā tika novērtēti kā politiskās debates, kuru ietvaros asumi ir pieļaujami.

Taču situācijas mēdz būt dažādas, uz ko vērš uzmanību arī Lastovskis: “Nekādi neizslēdzu iespēju, ka mums jā rūpējas par viedokļu daudzveidību. Bet nevar publicēt visus viedokļus tikai tāpēc, lai būtu daudzveidība. Mums ir pieredze, ka atteicāties publicēt viedokļrakstu, kurā autors lamā personu un vietām izsaka aicinājumu izvārit katlā, un tad tur apēst viņu. Mēs uzskatījām, ka tas iet ārpus viedokļu daudzveidības un brīvības.”

Laikraksta “Kurzemnieks” galvenā redaktore Daiga Bitiniece atceras gadījumu, kad vietējais dzejnieks satīriskā dzejolī basketbolistu salīdzināja ar Lutausi. Lieta nonāca tiesā, un redakcija lūdza palīdzību literatūras speciālistam, kurš spēja pārliecināt, ka Lantauša tēls neaizskar godu un cieņu, tā panākot mierizlīgumu.

Par svarīgu precedentu Latvijā var kļūt “Tvnet” tiesvedība ar Latvijas Nacionālo operu un baletu par 2014.gadā publicētu viedokļrakstu. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments jau divreiz atcēlis Rīgas apgabaltiesas spriedumus, norādot, ka tā atziņas analizējusi un ņēmusi vērā vien daļēji, par ko liecina spriedumā izdarītie savstarpēji pret-runīgie, kā arī nemotivētie secinājumi. Augstākā tiesa vērš uzmanību, ka spriedumā nav veltīta uzmanība strīdus publikācijas žanram un rakstā lietotajiem mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem.

6.

Ar patiesiem faktiem var pārkāpt privātuma robežu

Virsraksta un ievada pievilcīgumam ir būtiska nozīme, lai auditorija vēlētos lasīt vai dzirdēt tālāk, taču abi var būt par pamatu tiesvedībai un pat zaudētām lietām. “Ja tā ir ziņa vai pētnieciskais materiāls, nebūtu korekti izmantot interesi piesaistošus, ar epitetiem papildītus virsrakstus, jo tas mums zināmā mērā liedz priekšstatu par informācijas objektivitāti. Ja runa ir par informatīvi izklaidējoša rakstura darbiem, tad droši vien epitetu vai apzīmējumu izmantošana ir vairāk pieņemama. Taču būtu jāizvērtē, vai konkrētā informācija kopumā nebūs aizvainojoša konkrētam cilvēkam, kas tiek pieminēts vai kura darbība tiek vērtēta,” atzīmē Azanda.

Informācija par personas privāto dzīvi ir atkarīga no tā, kā viņš vai viņa, un saistītie cilvēki, ir izvēlējušies tos organizēt. Piemēram, ja personas ģimene un tuvais loks aktīvi piedalās publiskajā dzīvē, tad nevar prasīt pēkšņu privātumu, ja iepriekš no tā paši atteikušies.

Vēl viens aspekts ir - kādu interešu vārdā vēlamies zināt par šīs personas privāto dzīvi? Ja publicētas vien baumas, aizsardzības mehānisms personai ir lielāks, secina Azanda.

Privātuma aizsardzības situācijās ir vairāki ECT piemēri, kas Latvijai ir saistoši un var būt noderīgi. Piemēram, amatpersonu veselība – nopietnas problēmas vairs nav privāts jautājums, taču katrā situācijā žurnālistam jāizvērtē, kāda ir informācijas pievienotā vērtība un kāpēc tas ir sabiedrības interesēs.

Privātpersonu gadījumā jāvērtē, vai viņus nepamatoti neaizskar pat patiesa informācija, piemēram, senas kriminālziņas, bet bez pamatojamas sabiedriskas intereses. “No vienas puses, brīvību nevajag ierobežot, bet arī, publiskojot faktus un informāciju, jāpamodē, kādu iespaidu tas varētu atstāt uz personām, uz kurām tā informācija attiecas, jo jāreķinās, ka reizēm tiesa vēlēties aizstāvēt šo personu intereses pat tajā situācijā, ja būs sniegta patiesa informācija par faktiem,” norāda Azanda. Tādos gadījumos, viņasprāt, tas drīzāk būtu ētikas jautājums, kas apspriežams žurnālistu kopienas ietvaros.

Latvijas Mediju ētikas padomes priekšsēdētāja vietniece, profesore Skaidrīte Lasmane atzīmē, ka padome arvien biežāk izskata dažāda veida sūdzības - pamatā par privātumu, bet nereti skar arī ar godu un cieņu. Visos gadījumos padome bija nostājusies žurnālistu pusē, jo tika pamatota sabiedriskās intereses nozīme.

Viens no mediju pieredzētajiem piemēriem par privāta rakstura informācijas publiskošanu bija personas kaitīga ieraduma pieminēšana, par ko sabiedrība sūdzējās, un medijs uzrakstīja. Persona nebija mierā un iesūdzēja mediju tiesā, taču īsi

pirms procesa sākšanas atteicās no tā, jo žurnālisti paskaidroja, ka nāksies par to rakstīt vēlreiz - un šie fakti atkal tiks pieminēti publiski.

7. Pretenzijas ne pret saturu, bet komentāriem

Mediji, saņemot sūdzības e-pastos, nereti saskaras ar nekonkrētiem vai neadekvātiem lūgumiem. Piemēram – dzēsiet visu, kur esmu pieminēts. Biežāk šāda prakse novērojama reģionu medijos, kur nav nosaukts pat personas vārds vai uzvārds, bet to netieši var nojaust. Reģionālajos medijos biežāk pat ir tā, ka netiek minēts ne vārds, ne uzvārds, taču netieši varot nojaust. Šādos gadījumos policija visbiežāk neierosina lietu, taču reģionos vietējie iedzīvotāji visu zina un saprot, par ko ir sniegta informācija. Dažkārt “cietušie” zvana uz redakciju, klieudz vai draud ar tiesu darbiem, un pieprasa atsaukt ziņas. “Lielākoties mēs mēģinām sarunā pārliecināt, ka visu esam darījuši pareizi, ir iekļauti fakti un avoti. Ja esam droši, tad neko neatsaucam,” saka Bitiniece.

Vēl biežāka reģionālo mediju problēma ir sūdzības par lietotāju komentāriem zem ziņām internetā. “Vienreiz bija smaga situācija, kad bija vēršies cilvēks, kas bija smagi aizskarts komentāros, un mēs lūdzām, lai viņš vēršas policijā, lai ne tikai izdzēstu komentāru, bet arī parādītu sabiedrībai, ka nevar tā komentēt visu pēc kārtas,” stāsta laikraksta “Staburags” galvenā redaktore Agita Grīnvalde-Iruka. “Policija nesaskatīja nekādu pārkāpumu, bet cilvēki paši tiešā veidā tiesā nevērsās. Tas

mūs pamudināja tikai reģistrētiem komentētājiem dot iespēju publicēt ierakstus.” Vairākas redakcijas pie portāla lietošanas noteikumiem norāda arī rakstu komentēšanas politiku, bet nākas arī kaut ko dzēst, lai ievērotu ētikas noteikumus, atzīst Grīnvalde-Iruka.

Arī “Dzirkstele” galvenā redaktore Ginta Alberte norāda, ka pēdējā laikā sūdzības saņem tieši par lietotāju komentāriem, pieprasot tos dzēst: “Neesam nekādi cenzori un par amatpersonām cilvēkiem ir iespēja izteikties kritiskāk, kas nebūs maiņos vārdos ietērpts. Pagājušogad viena [vietējās] domes amatpersona iesniedza tiesā prasību, bet vēlāk pati arī atsauca. Acīmredzami izpētīja tiesu praksi un nolēma neko nedarīt.”

Alberte skaidro, ka lamuvārdus portāla sistēma dzēš automātiski, tāpēc ar to patstāvīgi nav jānodarbojas. Kopumā ar cenzēšanu mediji neaizraujas, taču izņēmums var būt bērnu aizskaršana.

8. Atbildīgo meklējot

Atbildības jautājums ir ļoti svarīgs aspekts gan no juridiskā, gan no praktiskā aspekta. Izskatot medija vai žurnālista atbildību, būtu jāvērtē uzņēmuma tiesiskās attiecības ar žurnālistu. Ja ir darba līgums, medijam būtu diezgan grūti norobežoties no tā, ko žurnālists darījis, jo darba attiecību ietvaros medijam vai redaktoram būtu jāzina, kas notiek, skaidro Azanda. Neatkarīgi producētu raidījumu gadījumā visbiežāk medijs ir tikai izplatītājs, taču praksē ne vienmēr šī norobežošanās strādā, tāpēc arī medijs var tikt iesaistīts tiesu procesā. Tādos gadījumos būtu svarīgi visām iesaistītām pusēm sadarboties, lai būtu skaidra atbildība un situācijā pieņemti pareizi lēmumi.

Biriņa atzīmē, ka savā praksē pastāvīgi cenšas pierādīt medija atbildību, bet tas ne vienmēr palīdz. Vērtējot gadījumus no praktiskā aspekta, ja žurnālists gatavo darbu medijam, tad visbiežāk starposmā ir redaktors vai vēl kāds, kas šo procesu uzrauga vai vismaz novērtē galaproduktu. Tāpēc būtu grūti iedomāties situāciju, kad žurnālists kaut ko paveic, bet neviens par to neko nezina vai dzird pirmo reizi, saka advokāte. Parasti, saskaņā ar līgumu, visas intelektuālās tiesības par darbu pāriet medijam, turklāt parasti tieši galvenais redaktors pieņem lēmumu par darba publicēšanu, tāpēc tur ir fiksejama medija atbildība.

Taču arī šeit ir atrodamas vairākas problēmas, uz kurām vērš uzmanību Biriņa. Pirmkārt, tiesā jebkurš var iesūdzēt jebko. Pat ja medijs apgalvos, ka ir atbildīgs par visu, prasība parasti tiek celta arī pret žurnālistu, līdz ar viņam juridiski process var vilkties līdz gadiem. Ja medijs vai žurnālists pārstāvētai pilnvaro advokātu, nav jāpiedalās tiesu sēdēs. Taču Latvijā ir gadījumi, kad medijs pasaka – tas bija žurnālista darbs, tāpēc atbildība jāuzņemas viņam.

No tā var secināt, ka medijs var mēģināt norobežoties no atbildības, taču, saskaņā ar vispārējo civiltiesību principu, darba devējs atbild par savu darbinieku. Ir iespējamās situācijas, kad pēc notikušā žurnālistu atlaiž vai piedzen kompensāciju, taču ārpusē par visu būtu jāatbild medijam vai, ja to paredz līgums, producentu grupai.

Ostrovskis uzsver, ka gadījumā, ja redakcijas žurnālists vai ārštata darbinieks, kam ir līgums, nonāk vai nonāktu līdz tiesai, medijs nodrošina un realizē pilnu aizstāvību: “Tas viennozīmīgi ir tā vērts, it īpaši, ja tie ir mūsu štata darbinieki. Tas izmaksā visai daudz, bet tā ir mūsu atbildība. Cenšamies ne tikai publiski teikt, ka esam medijs, bet arī to, kādi mēs gribam būt. Jāaizstāv gan sava pozīcija, gan savi darbinieki. Savukārt, ja esam kļūdušies, tad to arī atzīstam.”

9. Juridiskās palīdzības meklēšana arī caur paziņām

Dažādu mediju sniegtā pieredze ļauj grupēt situācijas trijās daļās: lielās mediju grupas ar savu juridisko dienestu; mazāki uzņēmumi ar zināšanām vai iespējām piesaistīt juridiskos pakalpojumus; un nelieli mediji, kuru sastapšanās ar tiesu darbiem un tiem sekojošajiem izdevumiem var likt punktu viņu darbībai. Turklāt vēl nesenā pagātnē arī lielu mediju, tostarp sabiedrisko, žurnālistu aizstāvēšana tiesā nebija garantēta.

2010.gadā, pirmo reizi saskaroties ar prasību par goda un cieņas aizskārumu un lietas nonākšanu tiesā, Šnore atzīst – tobrīd bija sajūta, ka ir palikusi vienatnē. “Nesapratu, ko iesākt ar to prasību. Es gāju meklēt advokātus. Nezināju, kam ir vai nav tādas pieredzes. Gāju pie pazīstama advokāta un jautāju, ko darīt. Viņa apskatījās to prasību, pateica, cik tas varētu maksāt. Es reāli sapratu, ka ar savu algu to nevaru atļauties, turklāt, ja uzvar, vēl var piedzīt [kompensāciju], bet, ja neuzvaru? Sajūta bija nepatīkama, jo īsti nav nekā aiz muguras,”

pārdomās dalās žurnāliste. Tagad gan situācija mainījusies uz labo pusi un Latvijas Televīzijas darbiniekiem ir iespējams konsultēties ar juristu. Dažkārt šāda iespēja tiek izmantota, īpaši, kad žurnālists ziņo par lielu vai starptautisku kompāniju.

Atšķirīga situācija ir reģionālajos medijos, kur juridiskā konsultācija ne vienmēr ir pieejama. Ir arī specifiski gadījumi, piemēram, dažkārt juridisko konsultāciju ir grūti saņemt medija aktivitātes dēļ – “Kurzemnieks” žurnālisti bieži raksta par kriminālziņām, kur daudzi juristi pārstāv kādu no pusēm, un viņiem nereti nepatīk, ka tas tiek darīts, tāpēc, kā saka Bitiniece, “ne visi ar mums ir draudzīgi”.

10.

Kas notiek, ja medijs zaudē tiesā?

Ja medijs vai žurnālists izplatījis nepatiesu ziņu, tā jāatsauc desmit dienu laikā no sprieduma stāšanās spēkā un jāveic kļūdas labojums. Kļūdas labojums, ziņas atsaukšana vai atvainošanās būtu jāveic līdzvērtīgā laikā un vietā kā izskanēja oriģināls. Piemēram, ja tas noticis raidījumā, tad desmit dienu laikā, visticamākais, raidījuma noslēgumā par to jāpaziņo, sasaistot to ar konkrēto tiesas spriedumu vai vienkārši godīgi atzīstot kļūdu. Drukātajā izdevumā tas būtu attiecīgā lappusē, kur notikusi kļūda, vai arī vienā no izdevuma pirmajām lapām. Ziņu portālā ziņas atsaukšanai vai atvainošanās parasti jābūt redzamai tādā vietā un tik ilgi, cik bija atrodamā ziņa.

Mediji var saskarties ar lasītāju vēlmi atsaukt vecu arhīva ziņu, piemēram, par kādu tiesas spriedumu. Tādos gadījumos ir iespējams rakstus sasaistīt vai papildināt veco ziņu ar pēdējās instances sprieduma rezultātu. Taču ir arī citi gadījumi. Piemēram, kāds deputāts iepriekš tika apsūdzēts par kukuļošanu un pirmajās instancēs notiesāts, bet vēlāk – attaisnots. Deputāts vēlāk tiesājās ar laikrakstu "Dzirkstele", lai tiktu dzēsts raksts par notiesājošo spriedumu. Tiesa galu galā lēma par labu medijam, jo fakts (kukuļošana) un spriedums ir bijis, tāpēc redakcija uzskatīja to par pietiekami nozīmīgu saglabāšanai publiskajā vidē.

Cietušais no medija var pieprasīt atlīdzību par nodarīto kaitējumu. Bīriņa atzīmē, ka praksē noteicošā ir gadījumu salīdzināšanas metode, ko par vienu no kritērijiem noteica Augstākās tiesas Senāts. Piemēram, viens no precedentiem bija 2008. gadā publicētais kailfoto laikrakstā "Kurzemes Vārds", kur tiesa (lieta Nr. SKC –161/2011) atzina, ka notika iejaukšanās personas privātajā dzīvē, ir pārkāpta personas fiziskā integritāte, personiskais noslēpums un tiesības uz savu attēlu, kā rezultātā tas ir pamats morālā kaitējuma atlīdzināšanai. Tiesa noteica kompensācijas apmēru 3000 latu katram no diviem prasītājiem. No tā teorētiski izriet, ka par kādu frāzi vai teikumu kaitējums būtu nosakāms mazāks. Kaitējuma apmēri ir jāpierāda cietušajai pusei, un tas arī ir diskusijas jautājums.

Ne vienmēr žurnālista darba ietekmi uz personu var tiešā veidā pierādīt, tāpēc žurnālisti saskaras ar cietušās puses radošu izpaušmi tās pierādīšanā. Bīriņa secina, ka liela kaitējuma gadījumā būtu iespējams cietušai personai prasīt lielāku kompensāciju, savukārt nepatiesu ziņu gadījumā tā parasti ir robežās no 100 līdz 2000 eiro.

11.

Finanšu nestabilitāte palielina pašcenzūras risku

Taču žurnālisti mēdz saskarties arī ar personām, kas ar lielu kompensāciju prasību vairāku tūkstošu vai pat desmitu tūkstošu eiro apmērā cenšas izsist žurnālistus no līdzsvara, jo patstāvīgi šādas summas iespējamā zaudējuma gadījumā nav iespējams segt ne pašam žurnālistam, ne daudzos gadījumos arī viņu pārstāvošajam uzņēmumam.

Piemēram, Bitiniece atzīst, ka, informējot par notikumiem, nākas būt piesardzīgiem, jo ir apziņa, ka medijs nevarēs tiesāties un aizstāvēt sevi, ja tiks iesūdzēts tiesā, jo izdevumi būs pārāk lieli. “Tas ir ļoti slikti un tas mūsu apņēmību un drosmi nedaudz apslāpē.”

Daļa žurnālistu ir saskārušies ar iebiedēšanas taktiku, kad ietekmīgi cilvēki draud ar tiesvedību. Tā ietekmē mazāki mediji un redakcijas, kas nav nodrošinātas ar plašu finanšu resursu un spēcīgu juridisko atbalstu, var ieslīgt pašcenzūrā un izvairoties no konkrēto personu vai organizāciju pieminēšanas. Tie žurnālisti, kas saskārušies ar tiesvedībām, procesu sauc par nogurdinošu, šausmīgu, laikietilpīgu un “lietu, kas velkas tev līdzīgi gadiem”.

Šņore uzsver, ka ir atšķirīga sajūta, kad aiz tevis ir stiprs medijs un ir pārliecība, ka ir apmaksāts jurists, kas aizstāvēs, un žurnālists nepaliks vienatnē. “Tas ir ļoti svarīgi, lai žurnālisti neieslīgst

pašcenzūrā. Ja tu zini, ka persona X par visu var iesūdzēt, tad tu gribot negribot, rēķinot, ka var būt tiesas process, izvairies no tā. Rezultāts ir, ka kāds cilvēks dara sliktas lietas un neviens par to nestāsta, jo zini, ka neatkarīgi no tā, ka viss ir pareizi un nebūsi kļūdiņies, ir priekšā garš un piņķerīgs process, tur pretī būs labākie advokāti, bet žurnālistam kādu laiku diezgan sabeigta dzīve.”

Žurnālisti un redaktori atzīst, ka, saskaroties ar prasībām par godu un cieņu, nereti mērķis ir nevis aizstāvēt godu un cieņu, bet pārmācīt vai ietekmēt žurnālistu darbu. “Ja prasības ir neadekvātas, tad tās ir ar mērķi nevis iegūt galarezultātu, vienalga, ir tam pamats vai nav, bet ierobežot konkrēta medija darbību vai dot videi signālus, ka “man ir nauda, mēs to varam, tas mani neinteresē”, saka Ostrovskis.

Bija situācijas, kad draudi tika īstenoti praksē. *Bitiniece atklāj gadījumu, kad kāds vīrietis, kas tika apsūdzēts par kautiņiem un braukšanu dzērumā, iegājis redakcijā un draudējis – ja nepārstās par viņu rakstīt, būs slikti. Pēc kāda laika žurnālistei, kas par to rakstīja, nodega automašīna. Policija vainīgo neatklāja.*

12.

Neslavas celšanas un politiskās manipulācijas aspekti

Dažkārt žurnālisti saskaras ar personām, kas draud ar Krimināllikuma 157.panta otro daļu par neslavas celšanu masu saziņas līdzeklī (paredz sodu ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar piespiedu darbu, vai naudas sodu). Uzrunātie advokāti atzīmē, ka šī panta attiecināšana uz mediju vai žurnālistu ir grūti iedomājama, jo to ir sarežģīti pierādīt. “Praksē vairākkārt vērsu žurnālistu uzmanību, ka neslavas celšanas pants tiek izmantots dažādos veidos, lai mēģinātu vai censtos ierobežot preses brīvību,” saka Azanda. “Ja skatāmies uz gadījumu skaitu, kur uz šī pamata kaut vai tikai resoriskās pārbaudes tika uzsāktas, šķistu, ka būtu nedaudz kritiskāk jāpieiet šīs normas piemērošanai. Neslavas celšana pēc savas idejas un būtības ir plašāka cilvēka loka informēšana par faktiem, kas nav patiesi, radot būtiskas sekas vai kaitējumu personai, par ko šī informācija ir sniegta.” Arī Bīriņa uzskata, ka šis pants ir pietiekami konkrēts, un grūti piemērojams pret žurnālistiem un medijiem, jo tādā gadījumā būtu jāpierāda, ka žurnālists ar nodomu mērķtiecīgi izplatījis nepatiesas ziņas, lai kaitētu konkrētai personai.

Daļa intervēto redaktoru atzīmē, ka apmēram pusgadu pirms vēlēšanām politisko, politbiznesa un ekonomisko grupējumu darbība kļūst pastiprināta. Uz to vērš uzmanību Ostrovskis: “Bieži vien tiek veidots melnais PR ar mērķi aizskart kā-

da godu un cieņu, un mediji tiek izmantoti kā platforma, lai to izplatītu tālāk informatīvajā telpā. Tas ir jāņem vērā visiem medijiem - un arī tiek ņemts vērā, atkarībā no īpašnieku politiskajām interesēm, ja tādas ir. Publicēt visu, kas nāk iekšā, jau ikdienā nav pareizi, bet pirms vēlēšanām ir liels risks pēc tam nonākt tiesu darbos, un, iespējams, ka pamatoti. Tas attiecas arī uz ikdienu. Ja medijs nespēj saskatīt dažādu grupējumu intereses un ļauj sevi izmantot, tad sekas ir tādas pašas, un pašiem būs jāatbild par goda un cieņas aizskārumu, faktoloģiskām un citām kļūdām.”

Kā tad būtu jārikojas žurnālistiem? Ginta Alberte atzīmē, ka arī pēcvēlēšanu laikā saskata tendenci: vietējās pašvaldības neoficiāli uzbrūk žurnālistiem par viedokļu paušanu. Tāpēc viņa aicina žurnālistus būt drosmīgākiem un ar pilsonisko nostāju: “Jārēķinās, ka kādam kaut kas nepatiks un var tikt izdarīts spiediens. Tas jau nav noslēpums. Īpaši tagad, kad esam mazā vidē. Taču savai nostājai jābūt un no tās nav jābaidās.”

“Žurnālistiem ieteiktu vienmēr savus sižetus pārrunāt ar saviem galvenajiem redaktoriem, neslēpt neko. Ja ir kādi misēkļi, redaktoram tas jāzina uzreiz,” saka bijusī LŽA priekšsēdētāja Arta Ģiga. “Medijam ieteiktu vairāk būt žurnālistu pusē. Nesargāt mediju kā uzņēmumu un norobežoties no

visām problēmām, kas rodas, strādājot to darbu, ko medijs izvēlējies kā savu biznesa pamatu. Kurš tad gādās par tiem žurnālistiem? Nav jau pašnodarbinātie, bet strādā redakcionālo darbu. Parasti tādas lietas nonāk līdz juristiem, kas vērsti uz uzņēmuma aizstāvēšanu. Protams, ka vienkāršākais veids ir pastumt žurnālistu, ka viņš par to visu ir atbildīgs. Tas nekam neder.”

Ostrovskis žurnālistiem iesaka būt drošiem par sevi un kļūdīties darot, nevis nedarīt un nožēlot: “Ir vērts uzdrīkstēties un iet pret straumi, kaut kādās formās arī provocējot, ievērojot smalkas līnijas, darot to ar pieredzējušiem žurnālistiem un redaktoriem. Diskusijā rodas arī citas, jaunas versijas un idejas, kā kaut ko darīt. Jo vairāk domāsim, jo labāk.”

13.

Juridiskās palīdzības centra izveide – virziens uz mediju vides stiprināšanu

2020.gada nogalē LŽA, pateicoties UNESCO atbalstam, dibināja Juridiskās palīdzības centru. Tā galvenais mērķis ir nodrošināt bezmaksas juridisko palīdzību žurnālistiem un medijiem, kam, pildot profesionālos pienākumus, rodas vajadzība pēc juridiskās palīdzības. Centrs ir vienojies ar vairākiem mediju tiesību jautājumos specializētiem advokātu birojiem. Pieejamas gan konsultācijas, gan pārstāvība tiesvedībās. Ģīga norāda, ka vēlme tādu centru izveidot bijusi jau sen, jo prakse ar žurnālistu aizstāvēšanu bijusi atšķirīga ne tikai komercmedijos, bet nesenā pagātnē arī sabiedriskajos medijos. “Tiesas prasa lielu laiku un naudu, neskatoties uz to, ka žurnālistam ir taisnība. Process uzbūvēts tā, ka nespeciālists, cilvēks, kas nav advokāts vai jurists, nevar to darīt. Mums nav amerikāņu prakse, kur izvelk pierādījumu un saka – lūk, tev taisnība. Jābūt speciālistam, lai zinātu, kā virzās procesi.” Lai žurnālisti netiktu pamesti vieni situācijā pret ietekmīgu personu vai organizāciju ar lieliem finanšu vai cita veida resursiem, centra izveidei var būt nozīmīga ietekme uz mediju vides stiprināšanu. Kā otru svarīgo uzdevumu Ģīga nosauc stratēģiskās tiesvedības, kas veidotu judikatūru visai nozarei svarīgos jautājumos.

Vērsties pēc palīdzības var jebkurš žurnālists neatkarīgi no tā, ir vai nav LŽA biedrs, uzsver Bīriņa. Taču LŽA biedra statusam var būt izšķiroša nozīme, ja centram ir liela slodze.. Ja žurnālistam ir nepieciešama juridiska palīdzība, kuru nevar nodrošināt medijs, viņš var vērsties centrā, kur trīs cilvēku komisija izvērtēs pieteikumu un sniegs nepieciešamo palīdzību. Bīriņa atzīmē, ka pieteikumam ir konkrēti kritēriji, taču vienlaikus nevajadzētu kautrēties jautāt pēc palīdzības.

SSE RIGA

Anne-Marie and Gustaf Ander
Centre for Media Studies

LATVIJAS
ŽURNĀLISTU
ASOCIĀCIJA

Netherlands